

Mürcie

Yusuf Selim KAHRAMAN*

Kardeşlik ve İhya Akademisi

Giriş

Mürcie, İslamiyet'in ilk asrında ortaya çıkmış, Müslümanların birlikteliğini hedefleyen ılımlı ve uzlaşmacı fikirleri olan itikadi ve siyasi bir mezheptir. Müslümanların arasında çıkan siyasi hadiselerde iki tarafa da taraftar olmak istemeyen bir gurup Müslüman, vaktin siyasi çatışmalarından uzak kalmaya çalışmış ve bir süre sonra itikadi bir fikir kazanarak Mürcie adlı mezhebi ortaya çıkarmışlar.

1. İsimlendirme Meselesi

Mürcie kavramı “geciktirmek, geriye bırakmak veya ertelemek” anlamlarına gelen “r-c-e” veya “beklenti içinde olmak ve ümit etmek manasındaki” “r-c-y” kökünden türetildiği üzere iki farklı görüş ileri sürülmüşse de dil bilimciler kelime ircâ şeklinde kullanıldığında kelimenin birinci anlamının değişmediği hususunda müttefiktedirler.

Mürcie'nin terim anlamına gelince, etimolojik anlamına göre daha çok tartışmalıdır. Bu kavram, yazardan yazara, mezhepten mezhebe, hatta asırdan asıra farklılık göstermiştir.¹

“Mürcie Siyâsî ve itikadî bir fırkanın adı olarak şöyle tanımlanabilir: “Hz. Osman ve Hz. Ali başta olmak üzere bütün büyük günah işleyenlerin durumlarını Allah'a bırakarak, onların cennetlik veya cehennemlik oldukları konusunda hiçbir fikir ortaya koymayan kimseler ve topluluklara verilen müşterek bir isimdir. “Böyle bir tanım, önce siyâsî bir tavrın tezahürü, daha sonra bu tavrın itikadî alana taşınarak temellendirilmek istenmesiyle uyum içindedir. Mürcie'yi “pratik fiilleri niyet ve inançtan sonraya bırakanlar”, “büyük günah işleyenlere ümit verenler”, “Ali'yi hilafet sırasında dördüncüye koyanlar” ya da “ımanı sırf dilin ikrarı olarak görenler” şeklindeki tanımlamalar, imanla ilgili fikirleri sebebiyle onları karalamak amacıyla yapılmıştır. Mürcie ismi, ilk defa Haricî Nâfi b. el-Ezrak tarafından verildiği için ve “yetmiş nebînin diliyle lanetlendiğini” haber veren rivayetler dolayısıyla mezhep mensuplarınca böyle bir tanımlamaya hiçbir zaman sıcak bakılmamıştır. Bu yüzden kendilerini, bazan “Zemmedilen Mürcie” değil “vülen Mürcie” olarak, bazan da “Cennet karşılığında canlarını ve mallarını Allah'a satanlar” anlamında “Şârî” olarak ya da birlik ve bütünlüğü savunanlar anlamında “Ehlu'l-Cemaa el-Mürciûn” adıyla isimlendirilmişlerdir. Haricîler, büyük günah işleyenlerin Ahîret'te cezalandırıp cezalandırılmayacağı konusunda bir hüküm vermedikleri için Mürcie'yi Şüpheciler (Şukkâk) olarak isimlendirmiştir.”²

¹ Bu tanımlar hakkında geniş bilgi için Bk. Sönmez Kutlu, Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri, 28-38.

² Kutlu Sönmez, “Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları” Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/1, s.172

2. Mürcie'nin Doğuşunu Hazırlayan Sebepler

Mürcie'nin ortaya çıkışında etkili olan sebeplerin başında Harici zihniyeti, Emevî-Haşimî çekişmesi, Emevîlerin Arap olmayanlara zulmü, yerleşik hayata geçiş sürecinin doğurduğu sorunlar gibi etkenler sebep olmuştur.

2.1.Haricî Zihniyeti

Hiz. Osman'ın şehit edilmesiyle Hiz. Ali ve Muaviye arasından Hiz. Ali'nin tarafını tutan bir gurup. Muaviye'nin askerleriyle beraber mızraklarının ucuna kuran sayfaları takıp kuranın hükmünü isteriz demesinden sonra hakem tayin edildi. Başta Hiz. Ali'nin hakem tayin etmesini isteyen bu gurup daha sonra "Hüküm ancak Allah'ındır" diyerek Hiz. Ali'nin yanından ayrıldılar ve bunlara Haricîler denildi. Bu gurup Hiz. Ali'yi ve hakem tahkimini kabul eden herkesi tekfir etti, onların canlarını almayı helal gördü ve onlarla savaşmaya karar verdi. Daha sonra kendileri gibi düşünmeyenleri de tekfir ettiler ve baskınlar yaparak birçok Müslüman'ın kanını akıttılar. "Nâfi b. el-Erzak ve gurubu, Haricîlerin sayı ve kuvvet bakımından en güçlü ve en büyük fırkası oldu. Onlara göre, "büyük günah işleyen küfre girmiştir ve küfür topluluğundandır. O, bütünüyle İslâm'dan çıkmış olup, diğer kafirlerle beraber ebedî cehennemliktir"³. Bu gurubun ortaya çıkışı bedevî hayattan düzenli bir toplum hayatına geçmekte zorluk yaşayan bedevî Arapların zihniyetinin tabi bir neticesidir. Nitekim çölde sınırları olmayan bir özgürlük yurdundan uyulması gereken sınırlayıcı kuralların olduğu şehir hayatına geçişte çoğu Arap bedevîsi alışamadı. Sonucunda ferdiyetçilikten ziyade cennetliklerden oluşan karizmatik bir cemaat fikrini benimsediler. Haricîlerin aşırı fikirleri buna karşıt bir gurubun çıkmasını gerekli kılmıştır. Bu guruba tepki olarak Çoğunlukla Arap olmayan Müslümanlardan oluşan Mürcie gurubu ortaya çıkmıştır.

2.2.Emevî-Haşimî Çekişmesi

"Hiz. Peygamber'in vefatıyla birlikte Hilafeti eline geçiren Kureyş kabilesi, Hiz. Osman döneminde meydana gelen fitne hadisesine kadar zahiren bütünlük içinde olmuşlardı. Siyâsî idare, her ne kadar Kureyş'in elinde idiyse de Cahiliye döneminde Arap siyâsî hayatının çekirdeği durumundaki kabilecilik anlayışı hiçbir zaman yok edilememişti. Kureyş içinde, hilafet konusunda, râkip iki kabile, Ümeyye oğulları, yeni Müslüman olduklarından Hiz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi sırasında sessiz kalmak durumundaydılar. Ancak Haşimoğulları, Hiz. Peygamber kendi aralarından çıktığı için hem Ümeyyeoğullarına hem de diğerlerine karşı daha nüfuzlu idiler. Bu sebepten hilafetin kendi hakları olduğuna inanıyorlardı. Ebû Bekir halife seçilirken Haşimoğulları'nın halifeliği gündeme gelmiştir. Ancak Kureyş'in bazı endişeleri dolayısıyla fazla dikkate alınmamıştır. Kureyş'in, bu konudaki iç dengeyi kaybetmesiyle, Hiz. Osman dönemi fitne hadiseleri çıkmış, sonra da Ali-Muaviye çekişmesi halinde devam etmiştir. Cahiliye döneminde var olan Emevî-Haşimî çekişmesi, Hiz. Ömer'in ölümü üzerine, oluşturulan şûrâda Hiz. Ali ile Hiz. Osman'ın karşı karşıya kalmalarıyla ve Hiz. Osman'ın ölümüyle sonuçlanan fitne hadiseleriyle tekrar su yüzüne çıkmıştır. Hiz. Peygamber zamanında siyâsî nüfûzunu kaybeden Ümeyye oğulları, Hiz. Osman'ın hilafete gelmesiyle tekrar nüfûz sahibi olmuşlar ve önemli mevkilere gelmişlerdir. Bu en fazla, Haşimoğullarını rahatsız etmekteydi. Emevî-Haşimî mücadelesi, Sıffîn savaşı ile tekrar su yüzüne çıkmıştı. Ali b. Ebi Talib taraftarları bu savaşa Emevîler'le yapılan ikinci savaş gözüyle bakmışlardır.²⁹ Hiz. Ali'nin ölümünden sonra, Hasan'ın hilafeti Muaviye'ye devretmesiyle,

³ Kutlu, "Mürcie Mezhebi" s. 6/43

hilafet konusundaki Emevî Haşimî çekişmesi bir ara durmuş gibi gözükmetedir. Hatta 41/661 yılına “Cemaat Yılı” adı verilmiştir. Emevî-Haşimî mücadelesinde, Sıffîn'den itibaren birçok insan öldürüldü. Basra'da zaman zaman Haricîler boy gösterirken, Kûfe'de Hz. Ali taraftarları sürekli isyan halindeydi. Emevîler ise, sürekli onlarla fiilî mücadele içerisindeydi. İşte bu mücadelenin temelinde iktidar mücadelesinin yattığını bildiklerinden olmalı ki, birçok kişi Sıffîn'de, ne Hz. Ali ne de Muaviye'nin yanında yer almıştır. Özellikle Medine halkının geneli, Hasan'ın hilafeti Muaviye'ye devretmesinden sonra Abdullah b. Zübeyr'i desteklemeleri bir kenara bırakılacak olursa, siyâsî olaylardan el çekerek, tarafsız kalmayı ve ilimle uğraşmayı tercih etmiştir. Bu çevre ne Kûfe ve Basra'daki olayları ne de Emevîlerin tutumunu tasvip etti.”⁴

2.3.Emevîler Dönemi

“Emevîler, iktidarı ele geçirdikten sonra kendilerini meşrulaştırma yolları aradılar. Bunun için de Allah'ın kaza ve kaderiyle halife olduklarını dolayısıyla onun hükmünü icra ettiklerini, bu sebeple kendilerine yapılan isyanın Allah'a karşı yapılmış bir isyan olacağını iddia ettiler. Hatta kendilerinin Allah'ın en yüce askerleri, insanların en hayırlıları olduklarını ve dillerinin en üstün dil olduğunu söylemeye başladılar.”⁵ Bu durum Emevîler'in Emevî ve Arap olmayanlara karşı ayrımcılık yapmasına kadar ilerledi. Arapların mevalilere eşit davranmamaları Arap olmayanların zaman zaman isyan etmesine sebep oluyordu. “Irak'ta ve hilafetin doğu bölgelerinde İslâm toplumuna mevali sıfatıyla katılanların sayısı her geçen gün artmaktaydı. Onların Müslüman olarak kendilerini tanımlaması, cizye ve haraçtan muaf tutulmalarını gerektiriyordu. Haccac'ın, haraç toplamak için görevlendirdiği kimseler, kendisine zımmîlerin Müslüman olduğunu, bu nedenle haraç sisteminin iflas ettiğini yazdılar. Bunun üzerine Haccac Basra ve diğer şehirlere yerleşmiş ve haraç ödemeyen kim varsa onların şehirlerden çıkarılmasını emretti.”⁶ Haccac böylece Emevî iktidarını ve ekonomik gücünü Müslüman kardeşliğinin üstünde tutmuş koymuş oldu.

3. Mürcie'nin Görüşleri

Haricîlere tepki olarak ortaya çıkan Mürcie zamanla başta iman meseliyle beraber, siyasi ve itikadî birçok görüşü olmuştur. Haricilerin büyük günahla alakalı görüşlerini reddeden ve kendi orijinal yaklaşımını ortaya koyan ilk topluluk olmuş. Çoğu konuda kendi içinde tutarlı olmasına rağmen birkaç konuda fırkaları içinde fikir ayrılığına düşmüştür. Örneğin siyasî konuda bir kısmı zalim yöneticiye isyanı desteklerken bir kısmı tarafsız kalmayı uygun görmüştür.

⁴ Kutlu, “Mürcie Mezhebi” s. 6-7/43

⁵ Kutlu, “Mürcie Mezhebi” s. 7/43

⁶ Kutlu, “Mürcie Mezhebi” s. 7/43

3.1.İmam Hilafet Görüşleri

Mürcie fırkalarının çoğunluğu halifenin Kureyş'ten olma zorunlu olmadığını savunur. Mürcie fırkası temel manada halifenin meşrutiyyetini halktan alması gerektiğini savunur. Bu düzlemde halifenin halk tarafından seçilmeni ve herkesin memnun olacağı birisi olması gerektiğini söyler.

3.2.İman Tanımı

Mürcie'nin iman tanımını üçe ayırmak mümkündür. İlkine göre iman sadece Allah'ı, peygamberlerini ve onların getirdiklerini bilmektir. Ebû Hanîfe ve taraftarlarınca kabul edilen ikinci görüş imanın kalp ile tasdik ve dil ile ikrar ile olduğudur. Muhammed b. Kerram (ö. 255/869) ve taraftarları tarafından benimsenen görüşe göre iman sadece dil ile ikrardır. Burada dikkat çeken şey iman tanımlarından hiçbirinin ameli içermemesidir.⁷Mürcie mezhebine göre İslam ile Müslüman arasında bir fark yoktur. Her Müslüman tabiri yerine Mümin, her Mümin tabiri yerine Müslüman tabiri kullanılabilir. Bu fikirle birlikte hem İslam hem de Müslüman kelimesini amelden ayırmış olur

3.3.İman ile Amel

Mürcie'ye göre iman ile amel birbirinden ayrıdır. Ameller imanın ancak neticesidir, bu yüzden ancak mecazen amel imandandır denilebilir. Kişinin bir şeylerin farz olduğunu inkâr etmesi ayrı, farz olduğunu bildiği halde yerine getirmemesi ayrıdır. Bir kişi farz bir ameli terk ettiğinde kafir olmaz, ancak kişi farz bir amelin farz lığını inkâr ederse kafir olur.

3.4.İman Artar ya da Azalır mı?

Mürcie'ye göre bir kişinin imanı günah da işlese sevap da işlese artmaz ya da azalamaz. “Ebû Hanîfe'ye göre imanın eksilmesi, küfrün artması; küfrün artması ise imanın eksilmesi halinde mümkün olabilir. Bir şahsın hem mümin hem kâfir olması mümkün değildir. Hâlbuki mümin gerçekten mümin kâfir gerçekten kâfirdir.”⁸

3.5.İmanda Şüphe Olmaması

Mürcie'nin yaygın görüşlerinden birisi de kişinin imanda hiçbir şekilde şüpheyeye düşmemesi gerektiğidir. Mürcie'ye göre bir Müslüman “ben inşallah müminim” dememeli, bunun yerine “Ben gerçekten Müminim” demeli. Çünkü inanılması gereken hususları bilen birisi gerçekten Mümindir

3.6.İmanda Eşitlik

Mürcie'ye göre iki Müslüman arasında iman açısından bir üstünlük yoktur. Bu, kişilerin ırkı sebebi ile iman üstünlüğüne sahip olduğu düşüncesinin önüne geçer. Aynı zamanda sevap işleyen bir mümin ile günahkâr bir Müslümanın iman bütünlüğü açısından eşit olduğu ifade eder. Bu görüşe göre peygamber efendimiz ile bütün inananların -inanılacak esaslar açısından- imanı eşittir.

⁷ Halil İbrahim Bulut, “İslam Mezhepleri Tarihi”,2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı AŞ. (2022): s. 126

⁸ Bulut, “İslam Mezhepleri Tarihi”, s. 126

3.7.Büyük Günah İşleyenin Durumu

Mürcie amel ile imanı ayrı kabul ettiği için büyük günah işleyene kafir damgası vurmaz. Bu kişilere dünyada Müslümana davranması gerektiği gibi davranılmış, ancak ahiretteki hallerine kesin hüküm vermemişlerdir. Ahirette bu kişiyi Allah dilerse affeder dilerse de cezalandırır. “Fıskı imanın zıddı kabul etmediklerinden ve ameli imanın bir parçası olarak görmediklerinden, büyük günah işleyeni fıskı ve fücuru ile birlikte imanı tam bir mümin kabul ederler.”⁹

3.8.Va’d ve Va’id Meselesi

Mürcie’nin, Va’d ve Va’id meselesinde genel olarak benimsediği konum Allah’ın Va’dini vereceği ama Va’idinin değişebileceği fikrindedirler. Mürcie’ye göre Allah’ın mükafatlandırması O’nun bir fazileti ve üstünlüğüdür. Allah’ın istediği gibi tasarruf hakkı vardır. Bu sebeple Va’idden dönülmesi Onun merhamet ve faziletinin bir sonucudur, bir noksanlık değildir.

Sonuç

Mürcie haricilerin iman, amel ve büyük günah konusundaki fikirlerinin aşırılığına, şia’nın imamet konusundaki fikrine ve va’d ve va’id ile büyük günah konusunda Mutezileye karşı çıkararak birlik ve beraberlik, fikir özgürlüğü ve adalete dayalı özgün fikirler geliştirmiş. İman ettiğini söyleyen kişilerden gayrimüslim muamelesi yapılarak cizye ve haraç alınamayacağını savunmuştur. Mürcie’nin itikadi ve fıkhi konularda sürekli dinde kolaylık ilkesinden yola çıkarak fikir ürettikleri bilinmektedir. Mürcie’nin dinde kolaylık ilkesiyle başa çıkmaya çalıştığı sosyal, ekonomik ve siyasi birçok problem hakkında çözüm üretmeye çalışması İslam’ı kabul etmelerinde özellikle mevali tabakasında vesile olmuştur. Mürcie’nin bu bakış açısı çeşitli milletleri ve özellikle Türklerin topluca Müslüman olmasını kolaylaştırmıştır.

Haricîlerin uzun süre İslam dünyasında terör estirmesine karşın, Mürcie’nin dostluk, kardeşlik ve hoşgörü içeren görüşleri ile Haricîlerin sonunu getirmiştir. Haricîler, bedevilerin ve kendi dışındakini düşman bilen bir topluluğun temsilcisi iken Mürcie, kültürü ve her ırkı kucaklayan bir toplumun, medenî düşüncenin temsilcisidir. Yani haricîler bedevî düşüncenin, Mürcie’ler ise medenî düşüncenin temsilcisi olmuş.

Aynı zamanda Mürcie’ye bazı eleştiriler de vardır. Özellikle İmanın amelden ayrı olmasını istismar edip amelleri hafife alan bir gurup ortaya çıkmıştır. Bu, muhalifleri tarafından ön plana çıkartılıp Mürcie’nin kötülenmesine ve itibar kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Mürcie düşüncesi Maturidi düşüncenin doğuşuna ve fikri gelişmesine temel hazırlamıştır. Mürcie’nin pek çok düşüncesi Maturidi düşüncenin içinde sistemleştirilip gelenekle yaşatılmıştır.¹⁰

⁹ Bulut, “İslam Mezhepleri Tarihi”, s. 127

¹⁰ Bulut, “İslam Mezhepleri Tarihi”, s. 128

Kaynakça

Bulut, H. İ. (2022). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ketebe.

Kutlu, S. (2000). *Türklerin İslamlaşma Sürecince Mürcie ve Tesirleri*. Türkiye Diyanet Vakfı.

Kutlu, S. (2002). Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 168-175.